

trajne vrednosti. V dveh krajših prispevkih sta Maruša Zagradnik in Vlasta Tul spregovorili o značilnostih ustvarjalcev in gradiva samoupravnih interesnih skupnosti materialne proizvodnje in Zavoda za šolstvo. Zelo nazorno, s praktičnimi napotki, kar izvira iz dobrega poznavanja problematike, je valorizacijo najrazličnejših društev in kriterijev za selekcijo podal Boris Rozman. Glede na to, da so društva posebna kategorija, zahtevajo poseben pristop, ki je v prvi vrsti odvisen od osebnega stika, pogovora, sodelovanja in vztrajnosti. Prav na to je navezala svoje predavanje Milica Trebše-Štolfa, ki je predstavila vrsto društev, ki delujejo v tujini, predvsem v Kanadi, ki jih je sama obiskala, in akcijo za pridobitev gradiva teh društev. V krajšem koreferatu je referentka podala še delovanje SZDL občine Izola.

Zaključki, ki so se izoblikovali na osnovi prebranih prispevkov in razprav na zborovanju, so nedvomno izredno pomembni za arhivsko stroko. Vsi referenti in razpravljalci so se strinjali, da je treba vrednotenje dokumentarnega gradiva izvesti zelo previdno, skrbno pregledati izločanje »nearhivskega gradiva«, da ne bi povzročili nepopravljive škode. Upoštevati je treba, da velikokrat gradivo ni v celoti ohranjeno, da so vrzeli, ki pa jih je marsikdaj mogoče zapolniti s poznavanjem in upoštevanjem vseh ustvarjalcev gradiva. Odbiranje in navodila zanj se morajo nadalje prilagoditi gradivu in obdobju, v katerem je gradivo nastajalo. Poleg gradiva in pisarniškega poslovanja je treba poznati tudi kriterije za odbiranje, ki se jih ne sme posploševati, ampak prilagoditi ustvarjalcu. Poskusiti je treba najti odgovor na vprašanje, kateri so tisti dokumenti, za katere smo arhivski delavci zainteresirani. Škoda je, da so odpadli napovedani prispevki zgodovinarjev, ki proučujejo najnovejšo zgodovino, Jere Vodušek-Starič, Jožeta Prinčiča, Zdenka Čepiča, saj bi s svojimi predlogi in potrebami kot glavni uporabniki na osnovi svojih delovnih izkušenj gotovo pripomogli pri oblikovanju čimboljših kriterijev in načrtov za vrednotenje dokumentarnega gradiva.

Tako referati kot razprave bodo objavljeni v glasilu Arhivi.

Metka Gombač

POSVET REVOLUCIONARNA GIBANJA MED VOJAKI V MARIBORU

1918—1941

Maribor, 23. aprila 1987

V organizaciji mestnega komiteja ZKS in ob sodelovanju občinskih komitejev in Marksističnega centra pri Univerzi v Mariboru se je zbralo v Mariboru kar zgledno število razpravljalcev in občinstva na posvet o »vplivu idej revolucionarnega delavskega gibanja med vojaštvom v Mariboru, delovanju komunistov znotraj vojaških enot in zvez organizatorjev KPJ in KPS med vojaki v Mariboru in širšem slovenskem in jugoslovanskem prostoru med leti 1918 in 1941« (iz vabila). Glede na obletnici, ki jima je bilo posvetovanje posvečeno (50-letnici ustanovitve KPS in 50-letnici prihoda Josipa Broza Tita na čelo KPJ), je bila tema posveta izbrana nekonvencionalno, kar pa je šteti organizatorjem le v dobro. S strokovnega stališča je bilo posvetovanje po-

membno predvsem zato, ker je spravilo v zavest širšega občinstva v zadnjih letih razmeroma zanemarjeno zgodovinopisno področje — starejšo slovensko vojaško zgodovino. Kakor je bilo vojaško zgodovinopisje v zgodovinopisju narodnoosvobodilnega boja dolgo in je morda še vedno prevladujoča vrst, pa je za ostala zgodovinska obdobja značilno le občasno pojavljanje posameznih prispevkov te zvrsti historičnega raziskovanja. Morda je posvetovanje ob še nekaterih spodbudnih znamenjih znanilec boljših časov. Povečano družbeno zanimanje za vojaška vprašanja vsekakor govori zanje.

Posvetovanje je bilo razdeljeno v tri tematske sklope, ki so obravnavali tri vojaške incidentne situacije v Mariboru v treh različnih obdobjih s povsem različnimi obeležji in družbenimi silnicami. Prvi od teh je bil vojaški upor julija 1919, drugi »mariborska oficirska afera« aprila 1932, tretji pa je obravnaval delovanje komunistov v mariborski garniziji zadnje leto pred aprilsko vojno.

Prvi sklop so osvetlili s svojimi referati dr. Milan Ževart, Janez Švajncer in dr. Mirko Stiplovšek, najavljeni koreferat dr. Janka Pleterskega pa je zaradi odsotnosti slednjega odpadel. Sam potek upora je prikazal dr. Ževart, ki je o tej problematiki pisal pred skoraj dvema desetletjema, pred njim pa Kyovsky. Obe interpretaciji se ločita v bistvenem vprašanju vzrokov in ciljev upora. Medtem ko je pri Kyovskem prevladovala interpretacija z boljševiskimi vplivi (Madžarska), je Ževart postavil v ospredje statusne interese vojakov, v določeni meri pa tudi nacionalne, ki so se začeli kazati v procesu enotenja slovenskih vojaških enot s srbskimi po ureditvi skupne armade v pol leta prej ustanovljeni Kraljevini SHS. Širše okvire, v katerih se je izvršil upor; je prikazal v svojem referatu Janez Švanjcer, ki je sicer tudi že pisal o tem vojaškem uporu. Po udaril je predvsem prvo razočaranje nad novo državo, ki je po prevratu prevzelo večji del slovenske družbe prav sredi leta 1919, hkrati pa se je končevalo obdobje »narodne koncentracije«, ki je bilo značilno za prevratno obdobje. Nekaj diskusije se je vnelo ob vprašanju neposrednega povoda za upor, vendar pa ni prinesla kaj bistveno novega. Dr. Stiplovšek je k širši osvetlitvi razmer prispeval pregled sočasnega dogajanja med mariborskim delavstvom.

Drugi tematski sklop je zajel dogajanja v mariborski garniziji dobrih deset let pozneje. Aprila 1932 je bila v garniziji odkrita skupina oficirjev, ki je pripravljala upor, ta pa se je po vsej verjetnosti vklapljal v širše zasnovan načrt za revolucionarne spremembe v družbi, ki jih je snoval CK KP Jugoslavije za zrušitev šestojanuarske diktature. Poročnik Mihajlo Milojković, idejni vodja upornikov, je bil član KPJ in je imel zveze s CK KPJ, povezan je bil tudi z mariborsko partijsko organizacijo. Načrt upornih oficirjev je predvideval v prvi fazi polastitev vseh vojašnic v mestu. Ko bi se upor že moral začeti, pa je bil prestavljen, ker so kasnele priprave zunaj Maribora. Le deset dni kasneje so bili uporniki odkriti. Večino oficirjev je vojaška oblast aretirala, nekaj pa jih je ušlo, a so jih oblasti zajele ali ubile »na begu«. Preiskava je potekala po vojaško hitro in že dva meseca po odkritju zarote so bile izrečene kazni pred vojaškim sodiščem za oficirje v Beogradu (ena smrtna kazen, več dolgoletnih zapornih kazni). S službeno premestitvijo in upokojitvami so bili kaznovani tudi poveljniki garnizije. O vsem tem sta podrobno referirala France Filipič in mag. Smajo Čekić s sarajevske fakultete političnih znanosti, s koreferatom,

v katerem je zastopal nekatere presmele trditve, je sodeloval tudi V. Stan-
ković, predvideni koreferat V. Timotijevića pa je odpadel.

Leta 1937 je prišel v Maribor »4. dački bataljon«, oddelek šole za rezervne
pohotne oficirje iz Bileče, ki je usposabljal rekrute z vsaj srednjo izobrazbo
za rezervne oficirje. Ta je ostal v Mariboru vse do aprilske vojne. To je bil
zunanji okvir za tretji tematski sklop posvetovanja, ki je obravnaval zlasti
zadnje leto pred kapitulacijo jugoslovanske vojske. V primerjavi s stanjem
pred osmimi leti je bila situacija med vojaštvom in partijo že zelo drugačna.
Skrb za obrambo države in njeno ohranitev je med partijskim vodstvom že
zamenjala nekdanjo tezo o razbitju versajske tvorbe in tudi med aktivnim
vojaštvom je imela KPJ vsaj nekaj vpliva. Toliko več med mladino, povečini
mladim intelektualci, ki naj bi postali rezervni oficirji. V zadnji predvojni
generaciji kadetov v Mariboru je bilo večje število članov KPJ, skojevcev in
simpatizerjev, toliko, da so lahko organizirali četne celice in bataljonski komite.
Seveda niso mogli delovati vidno, pač pa so svoj vpliv in nazore širili prek
dobro izpeljanega kulturnega in izobraževalnega programa in s prizadevanjem
za izboljšanje položaja kadetov znotraj vojaške hierarhije. Iz ilegale so dejan-
sko stopili ob politični prelomnici, ki jo je pomenil podpis pakta z nacistično
Nemčijo, saj so vodili demonstracije znotraj kasarne, aktivni pa so bili tudi
v mestu, kjer so že kmalu po svojem prihodu vzpostavili trdne zveze s partijsko organizacijo, kar jim je omogočilo dobiti varne prostore za sestajanje
zunaj kasarne. Tik pred začetkom aprilske vojne se je moral kadetski bataljon
umakniti v notranjost. Okoli Travnika in Mrkonjič grada so se borili vse do
20. aprila, ko so izvedeli za kapitulacijo. Enofa se je nato razšla, za mnoge od
gojencev pa se je prava vojna šele začela nekaj mesecev kasneje, ko je mar-
sikdo stopil v vrste partizanske vojske in tudi dosegel v njej visoke čine. To
je bila v kratkem vsebina tretjega sklopa, kakor sta ga prikazala referenta
podpolkovnik Mihajlo Milošević in France Filipič (govoril je predvsem o delu
KPJ med vojaštvom in o mariborski partijski organizaciji). Tu se je posvetova-
nje nekoliko razlikovalo, saj so organizatorji povabili nekaj še živečih pri-
padnikov tega bataljona in jih posebej animirali za njihove spominske pri-
spevke. Res je bila razprava bogata, ni pa se vedno dotikala le obravnavanega
problema, tako da bo mogoče celovit vtis dobiti šele iz nameravane pisne ob-
jave gradiva.

Če bi iskali vodilno misel, ki je izšla iz predstavljenega in povedanega, bi
jo morda mogli najti v temle: vojska je vedno, ne glede na njeno večjo ali
manjšo zaprtost v kasarne, del družbene strukture in tesno povezana z giba-
njem družbe v celoti, kar pa ne izključuje posebnih pojavnih oblik, v katerih
se družbeni procesi v oboroženi sili izražajo. Vsakršno podcenjevanje ali za-
nikanje potrebe proučevanja teh razmerij vodi v nevarnost popačenja celovi-
tega dojemanja preteklosti, s tem pa k ustvarjanju mitov, ki niso toliko nevarni
le zgodovinarjem, saj je nanje širša javnost še manj imuna. No, res pa je,
da ti danes delujočih družbenih sil kaj preveč ne motijo, če le ustrezajo nji-
hovim potrebam. V to večine bralcev te revije ni potrebno prepričevati, če le
spremljajo še kaj več kot le strogo strokovno literaturo.

Damijan Guštin